

TOATĂ ZIUA, BUNĂ ZIUA, EPIGRAMA

Când nu știi nimic despre epigramă, pur și simplu, nu știi nimic. Dacă încerci să afli ceva despre epigramă, citind suficient din ce s-a scris, pe ici, pe colo, rămâi confuz. Tămâia confuziei anesteziază organul curajului de a întreba. S-ar părea că este, totuși, un salt. De fapt, la acest nivel se găsesc cei interesați, cât de cât, de fenomen. Unii spun că epigrama este literatură, alții spun că nu este literatură. Unii spun că este gen, alții spun că este specie. Unii spun că aparține genului liric, alții, că aparține genului epic, elegiac. Unii spun că epigrama este specie a comicului, alții spun că este specie a umorului, alții, că este specie a ironiei. Mai departe, afli că umorul este o specie a comicului și a ironiei, că ironia este o formă a comicului și, logic, urmează că există un umor satiric, un umor ironic și un umor comic. Simplu, nu? Nimeni nu are ceva de comentat. Să trăiți, am înțeles!. Am înțeles că n-am înțeles! Ordinul se execută, nu se discută! Totuși, mai există pe lume, din când în când, câte un Moș Ion Roată care își spune nedumerirea și neînțelegerea, făcându-l pe boier să înghită gălușca. Mai există câte un copil care spune că împăratul, îmbrăcat în mătăsuri scumpe și invizibile, este gol, reabilitând adevărul. Sintetizând, toate dovezile, care au încercat să „statuieze” statutul epigramei, dar care, de fapt, au sporit confuzia, au venit de la fel de fel de „autorități”: profesori de matematică, actori, jurnaliști, poeți, prozatori, președinți de cenacluri, ambasadori, savanți, academicieni, adică voci amatoare în „cestiunea” despre care se face vorbire. Nu este momentul să precizăm, acum, terminologia care acoperă fenomenul în cauză, ci doar să enunțăm asertiv, câteva aspecte importante. Cert este că umorul, comicul și ironia, nu și satiricul, au, ca efect, râsul. Așa-zisa ironie romantică nu era, de fapt ironie, ci satiră. Satira, amplificată până la sarcasm și pamflet, nu provoacă râsul, ci, prin specificul său critic, acuzator, provoacă revolta. Dacă am admite că satira romantică este ironie, cum ironia, prin satutul ei, afirmă ceea ce neagă și neagă ceea ce afirmă, ar însemna că toată critica făcută de romantici este, de fapt, laudă. Satira ar fi, în acest fel, o adevărată odă a viciilor societății. Ceea ce nu se poate admite. Mai departe, comicul are o sferă locativă nonverbală, umorul și ironia au altă sferă locativă, verbală. Cert este, de asemenea, că o epigramă este umoristică, niciodată, comică. O situație este, întotdeauna, comică, nu umoristică. Întotdeauna, comicul, nonverbal, se ivește bruc, fulgerător. Umorul, prin esență, verbal, are o perioadă de pregătire, de suspans, de așteptare. Comicul nu are poantă. Umorul se bazează pe poantă. Poanta nu se găsește numai în epigramă, ci și în bancuri, în anecdote, în ghicitori, în strigături. Nu ne interesează, deocamdată, dacă epigrama este literatură sau nu, și cărui gen îi aparține. Singurul lucru benefic întâmplat în legătură cu

epigrama este studiul formei. Aici, lucrurile stau bine. Cercetările multor amatori s-au desfășurat pe ogorul prozodiei, iar recoltele au fost mănoase. Din păcate, unii s-au oprit aici, crezând că zidăria epigramei înseamnă totul. Lucruri bune s-au observat și la nivelul structurii epigramei: trei versuri pregătesc poanta, iar al patrulea vers îi spune pe nume. Valoarea epigramei se sprijină pe poantă, adică pe surpriză. Fiind eroul principal al epigramei, poanta a fost înrolată în limbajul militar, fiind asemănată cu o grenadă care face explozie, cu o bubuitură, cu "la loc comanda"; în limbaj feroviar, poanta este „schimbare de macaz”, în limbajul piromaniei, este „scânteie”, „scăpărici”, în limbajul meteorologiei, este „fulger”, în limbaj psihologic și electric este „șoc”, „scurt-circuit”, în limbaj sportiv, este „lovitură de la 11 metri în minutul 90” și câte altele. Toate aceste manevre ocolesc, de fapt, mecanismul poantei. Dacă o situație comică se ivește brusc, sesizarea poantei cere cultură la nivelul codului verbal, denotativ, nu conotativ. În acest sens, poanta este fructul semanticii. Până acum, s-a indus ideea că poanta este ruptă de cele trei versuri care fac pregătirea ei și că, tocmai această ruptură scoate în evidență poanta. Lucru total neadevărat. Ba, dimpotrivă, dacă poanta nu ar avea legătură cu stadiul pregătirii ei, nu ar avea sens și nici efect. Pregătirea și poanta se găsesc pe același câmp semantic, numai că poanta vine cu un sens depreciativ, la nivelul sinonimiei, al paronimiei, cu preponderența nivelurilor omonimic, antonimic, al polisemiei și al câmpurilor lexicale. Combatanții sunt cuvintele, cu sensurile lor, iar învingător nu este decât cel care cade. Poanta este o cădere de nivel semantic, nicidecum, scânteie, fulger, scăpărici sau bubuitură. Unii teoreticieni amatori, încercând să înobileze epigrama, deși nu era nevoie, au încercat să amestece aspectele semantice cu figurile de gândire metaplasmatică, în special cu metafora, cu comparația și cu paradoxul, aducând, prin aceasta, deservicii epigramei. Astfel, antonimia semantică este echivalentă, pe plan literar, cu paradoxul și ironia, sinonimia este echivalentă cu comparația, omonimia, echivalentă cu metafora, diminutivarea este echivalentă cu litota, iar augmentativarea este sora geamănă a hiperbolei. Formal, se pot face asemenea analogii, dar aceste figuri de stil, bazate pe adăugarea de sensuri, sunt greu de perceput, din cauza prețiozității de care dau dovadă. În umor, nu este vorba despre "adăugare" de sensuri, ci de înlocuirea lor, pe același plan semantic. Sensurile cuvintelor combatante sunt arhicunoscute, altfel, reacția ar fi întârziată sau nu s-ar întâmpla deloc. În susținerea celor afirmate, o fugară demonstrație pe câteva epigrame ale lui Nicolae Bunduri, unul dintre cei mai valoroși epigramiști ai momentului, dacă nu cel mai valoros. Se dă epigrama „Câinii latră”: **„Colindă prin întreaga țară/Ca magii îndrumați de stea/O caravană literară/Și latră criticii la ea”**. Se observă, în primul rând, că este vorba de parafrizarea zicalei „Câinii latră, caravana trece”. Se observă, apoi, legătura dintre planul pregătitor, literatura, și planul poantei, criticii literari. Nu se aude nicio explozie, nu se sparg ferestrele bunului simț, nu se vede niciun divorț între termenii combatanți, ci, dimpotrivă, o

legătură. E imposibil să nu se remarce, spontan, polisemia, și, în același timp, omonimia verbului „a lătra” care, în cazul criticilor, înseamnă „a critica”, dar cu sens descendent, de „a cârcoti”. Dacă lătratul câinilor este normal, prin natura firii, „lătratul” criticilor este derizoriu. Întotdeauna, termenul pregătirii poantei și termenul poantei se înrudes, prin omonimie verbală sau substantivală, numai că termenul poantei face un viraj spre un sens depreciativ. Acest lucru se vede foarte bine în epigramele: „Superstiție”: „**Unii bat în lemn/Alții-și bat nevasta**”; „30 de ani cu soția”: „**Ea nu-mi ieșea din gând/Eu nu-i ieșeam din vorbă**”; „Unui primar”: „**Jumătate din Buget/Jumătate din rutină**”; Români: „**Unii pe-un picior de plai/Alții pe picior de ducă**”; „Din obișnuință”: „**Că românul intră-n criză/Parcă ar intra în casă**”. Este evident că termenul poantei părăsește carosabilul termenului pregătitor, ia un viraj brusc și se pomenește „în decor”. Antonimia termenilor antagoniști, „**parțial**” și „**unanimitate**”, se vede clar în epigrama: „Alegeri democratice”: „**Pe-aleșii noștri- niște zmei-/Prin voturi bine selectate/I-alegem parțial, iar ei/Ne mint în unanimitate**”. Omonimie totală se poate observa în termenul „acru” din epigrama: „Agricultura României, intrată în U.E.”: „**Într-un stat profund agrar/Pe pământul nostru sacru/Investim la un hectar/Și profitul e la „acru**”. Nu se poate să nu se sesizeze legătura dintre „hectar” și „acru”, ca unități de măsură a suprafețelor agricole, și sensul omonim al termenului „acru”, de pe tărâmul gustului, care sugerează slaba producție, micul câștig, dezamăgirea și lehamitea, pe plan psihologic.

Epigrama, ca specie a genului umoristic, nicidecum, a genului liric, are, ca imagine exterioară, figurativă, nu scânteia, nu explozia, nu fulgerul. Dacă ar fi așa, epigrama ar stârni teamă, panică, și ar trebui chemați pompierii, dacă nu chiar SMURD-ul! Epigrama este, însă, mai pașnică. Poanta ei este blândă, fină, intelectuală. Ea provoacă un râs ponderat, nu zgomotos, așa cum este râsul provocat de comic. Poanta este plebeul care îl trage în jos pe aristocrat, pentru a-l adecva realității. Adevărata imagine exterioară a epigramei și-ar găsi echivalent în lumea literaturii comice, în tandemul Don Quijote-Sancho Panza. Cei doi se aseamănă, dar se și deosebesc. Termenul pregătitor al epigramei ar fi Don Quijote, cavalerul, nobilul. Termenul poantei ar fi Sancho Panza, plebeul.

Prof Janet Nică